

TU RODZIŁA SIĘ
SOLIDARNOŚĆ
ROLNIKÓW

Strajki robotnicze latem 1980 r. doprowadziły do powstania Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego „Solidarność”. Polscy rolnicy także zapragnęli mieć własną organizację związkową, poszerzając tym samym przestrzeń wolności w PRL. Zmagania środowiska chłopskiego z władzą komunistyczną w latach 1980–1981 toczone o rejestrację rolniczych związków zawodowych oraz skala chłopskich protestów ukazuje przygotowana przez Instytut Pamięci Narodowej wystawa „Tu rodziła się »Solidarność« Rolników”.

Na ekspozycję składają się dwa moduły. Pierwszy prezentuje ogólnopolski charakter zagadnienia. Drugi został przygotowany przez wszystkie Oddziały IPN. Dotyczy działalności środowiska chłopskiego w poszczególnych częściach Polski. Na planszach umieściliśmy ponad 50 fotografii, które uzupełniają grafiki, ulotki i dokumenty.

Wystawa jest kontynuacją przygotowanej w 2020 r. i cieszącej się dużą popularnością ekspozycji „Tu rodziła się »Solidarność«”. Mamy nadzieję, że i tym razem uda nam się trafić do szerokiego grona odbiorców.

PRZED SIERPNIEM'80

Chłopski opór przeciwko komunistycznym rządom, wyrażający się poparciem dla Polskiego Stronnictwa Ludowego w latach 1945–1947 i sprzeciwem wobec kolektywizacji, w wyniku którego PRL była jedynym państwem w sowieckim bloku, w którym nie udało się jej przeprowadzić – stanowił istotny, choć głośno niewyraźny – element tradycji polskiej wsi. Wspieranie przez rządy PZPR niewygodnej własności państwowej i „spółdzielczej”, liczne absurdalności gospodarcze i administracyjne uderzały w interesy rolników, w rękach których było 80 proc. ziemi. Niezadowolenie powiększył jeszcze kryzys gospodarczy drugiej połowy lat 70. XX w. W takiej atmosferze narodziły się pierwsze inicjatywy opozycyjne na wsi. Na Lubelszczyźnie, Rzeszowszczyźnie i ziemi grójeckiej utworzono Komitety Samoobrony Ziemi Chłopskiej, powstał też Tymczasowy Komitet Niezależnego Związku Zawodowego Rolników i Ośrodek Myśli Ludowej.

Fotografia wykonana 21 września 1978 r. przez Służbę Bezpieczeństwa, przedstawia grupę osób zebranych pod siedzibą władz w Milejowie, w województwie lubelskim. W tym dniu przestuchiwano tu członków Tymczasowego Komitetu Samoobrony Chłopskiej Ziemi Lubelskiej z Januszem Rożkiem na czele. Z materiałów SB wynika, że zebrani protestowali przeciwko stosowaniu przemocy wobec członków KSch. (AIPN)

Pierwsza wizyta papieża Jana Pawła II w Polsce, Msza św. na krakowskich Błoniach, 10 czerwca 1979 r., na zdjęciu widoczny m.in. Józef Baran.
(Fot. Romana Kahl-Stachniewicz, Ośrodek KARTA)

Winyety pism wydawanych przez środowisko niezależnego ruchu chłopskiego. (AIPN)

Warszawa, 30 grudnia 1980 r. Przed Sądem Najwyższym toczyła się rozprawa rewizyjna dotycząca decyzji Sądu Wojewódzkiego, który odmówił rejestracji NSZZ Rolników „Solidarność Wiejska”. Obradom przewodniczył sędzia Antoni Filcek oraz sędziowie SN Barbara Błachowska i Jędrzej Sokołowski. „Solidarność Wiejską” reprezentowali: Zdzisław Ostatek, Henryk Bąk i Wiesław Kęcik, doradcą prawnym był mecenas Stanisław Szczuka. Na wiadomość o strajku okupacyjnym rolników w Urzędzie Miasta i Gminy w Ustrzykach Dolnych, SN odroczył bezterminowo rozprawę odwoławczą w sprawie rejestracji. Na zdjęciu: Rolnicy przed wejściem do budynku Sądu Najwyższego. (Fot. Jan Morek, PAP)

NARODZINY ROLNICZEJ „SOLIDARNOŚCI”

Robotnicze protesty 1980 r. przyniosły również ożywienie na wsi, gdzie zaczęły powstawać struktury niezależnych związków. Nie udało się jednak wyłonić jednej reprezentacji – inicjatywy związkowe skupiały się wokół „Solidarności Wiejskiej”, „Solidarności Chłopskiej”, Związku Producentów Rolnych. Jesienią 1980 r. wszystkie ich wnioski o rejestrację zostały przez sądy odrzucone, co było przyczyną kolejnych protestów m.in. w Ustrzykach Dolnych, Rzeszowie, Świdnicy. Niezależny ruch związkowy na wsi uzyskał organizacyjne i polityczne poparcie NSZZ „Solidarność” oraz Kościoła, a szczególnie Prymasa kard. Stefana Wyszyńskiego, który wielokrotnie występował w tej sprawie i podkreślał, że prawo do zrzeszania ludności wiejskiej jest prawem naturalnym. W poparcie dla powstających struktur angażowali się księża w wiejskich parafiach.

Zjazd Delegatów NSZZ „Solidarność Wiejska”.
Warszawa, 14 grudnia 1980 r.
(AIPN)

POROZUMIENIA SIERPNIOWE UMOŻLIWIŁY POWSTANIE STRUKTUR NIEZALEŻNYCH ZWIĄZKÓW ZAWODOWYCH ROLNIKÓW W POLSCE.

POROZUMIENIA RZESZOWSKO-USTRZYCKIE

W końcu grudnia 1980 r. rolnicy z Bieszczad rozpoczęli strajk okupacyjny w Ustrzykach Dolnych. Domagali się m.in. rejestracji NSZZ Rolników „Solidarność Wiejska” oraz spełnienia lokalnych postulatów. Mimo pacyfikacji strajku przez milicję był on kontynuowany wspólnie z protestującymi w Rzeszowie. Postulaty obejmowały całokształt życia na si zniszczonego latami komunizmu, a więc swobodnej gospodarki ziemią, odsunięcia PZPR i ZSL od wpływu na decyzje administracyjne, nauki religii i wolności praktyk religijnych, nieutrudniania budowy świątyń, a także odkłamania historii. Poparcia strajkowi udzieliła NSZZ „Solidarność” oraz Kościoł katolicki, m.in. ks. bp Ignacy Tokarczuk. Władze zostały zmuszone do rozmów i 19 lutego 1981 r. podpisano porozumienie w Rzeszowie, a 20 lutego w Ustrzykach Dolnych. Porozumienia Rzeszowsko-Ustrzyckie – zwane Konstytucją Polskiej Wsi – stały się dla wsi odpowiednikiem porozumień sierpniowych 1980 r.

Przygotowanie kolejnego komunikatu dla prasy (od lewej Władysław Moskaliak, Michał Pałasz, Grzegorz Eberhardt) – Ustrzyki Dolne w Urzędzie Miasta i Gminy w czasie strajku okupacyjnego, 8 stycznia 1981 r. (AIPN)

Zdjęcie zrobione w Domu Kolejarza w Rzeszowie (w dawnym budynku WRZZ), w dniu podpisywania porozumienia ze stroną rządową, w końcowej fazie okupacyjnego strajku chłopskiego, w nocy z 18 na 19 lutego 1981 r. Przy stole siedzą od prawej: Antoni Kopaczewski, Lech Wałęsa, Jan Kułaj (w jasnym swetrze), Bogdan Lis, Henryk Kazimierski. Przy mikrofonie: Władysław Szypuła, mikrofon ustawia Zbigniew Frok. (AIPN)

Plakat (AIPN)

POROZUMIENIA Z RZESZOWA I USTRZYK DOLNYCH ZAWIERAŁY OSIEM DZIAŁÓW: GOSPODARKA ZIEMIĄ, INWESTYCJE ROLNICZE I ZAOPATRZENIE ROLNICTWA, CENY PRODUKTÓW ROLNYCH, SKUP I KONTRAKTACJA, SPRAWY SOCJALNE WSI, ADMINISTRACJA GMIN, SZKOLNICTWO I RELIGIA, GWARANCJE PRAWNE (GWARANCJE BEZPIECZEŃSTWA DLA UCZESTNIKÓW AKCJI STRAJKOWEJ) I USTALENIA KOŃCOWE. INTEGRALNĄ CZĘŚCIĄ POROZUMIENIA JEST UMOWA DOTYCZĄCA LOKALNYCH SPRAW BIESZCZAD.

Strajk chłopski w Domu Kolejarza (w budynku b. WRZZ) w Rzeszowie, styczeń–luty 1981 r.
Spotkanie strajkujących z Lechem Wałęsą, przewodniczącym NSZZ „Solidarność”. (AIPN)

Msza święta odprawiana przez ks. Stanisława Surmacza (pierwszy z lewej strony) i dwóch nierozpoznanych kaptanów, podczas okupacyjnego strajku chłopskiego w Domu Kolejarza w Rzeszowie (w budynku b. WRZZ), styczeń–luty 1981 r. (AIPN)

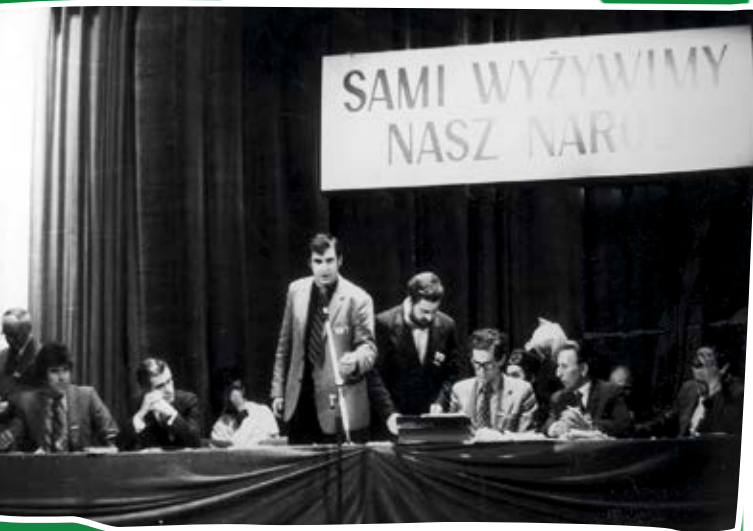
STRAJKI I POROZUMIENIA RZESZOWSKO-USTRZYCKIE STAŁY SIĘ ISTOTNYM ELEMENTEM TOŻSAMOŚCI RUCHU ZWIĄZKOWEGO NA WSI.

Marsz działaczy rolniczych z kościoła pw. św. Wincentego à Paulo na Stary Rynek w Bydgoszczy, 8 lutego 1981 r. (AIPN)

Marsz działaczy rolniczych z kościoła pw. św. Wincentego à Paulo na Stary Rynek w Bydgoszczy, 8 lutego 1981 r. Na pierwszym planie uczestnicy pochodu w strojach kosynierów, w głębi w pierwszym szeregu – działacze NSZZ „Solidarność” Regionu Bydgoskiego (widoczni m.in.: Jan Rulewski i prawdopodobnie Roman Bartoszcze). (AIPN)

Ogólnopolski Zjazd Delegatów NSZZ Rolników Indywidualnych w Poznaniu, 8–10 marca 1981 r. Przemawia Jan Kułaj. (AIPN)

KU CHŁOPSKIEJ JEDNOŚCI

Porozumienia Rzeszowsko-Ustrzyckie gwarantowały indywidualną własność chłopską, ale nie dały możliwości rejestracji związku. Ruch związkowy pozostał nadal podzielony – stan taki był również skutkiem działań dezintegracyjnych Służby Bezpieczeństwa. Na początku 1981 r. struktury związkowe zawiązano w ponad połowie gmin (1115 na 2070), a w województwach: elbląskim, wrocławskim, wałbrzyskim, kieleckim, radomskim, krośnieńskim, rzeszowskim powstały we wszystkich. Mimo działań komunistycznej agentury, które miały prowadzić do „wywołania chaosu i nieutworzenia ruchu chłopskiego”, udało się zwołać 8 marca 1981 r. zjazd organizacji chłopskich w Poznaniu. Zakończył się on powstaniem ogólnopolskiego Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego Rolników Indywidualnych „Solidarność” na czele z 23-letnim rolnikiem Janem Kułajem.

OGÓLNOPOLSKI KOMITET ZAŁOŻYCIELSKI
NSZZ RI „SOLIDARNOŚĆ” – PREZYDIUM:
JAN KUŁAJ (PRZEMYŚL) – PRZEWODNICZĄCY,
JAN ANTOŁ (PODHALE), PIOTR BAUMGART
(SZCZECIN) I GABRIEL JANOWSKI
(WARSZAWA) – WICEPRZEWODNICZĄCY;
CZŁONKOWIE: ROMAN BARTOSZCZE
(BYDGOSZCZ), STANISŁAW CHROBAK
(TARNÓW), JAN CIOSEK (JELENIA GÓRA),
JAN FRYCZE (KRAKÓW), KATARZYNA
BIELAŃSKA (KRAKÓW), JANUSZ ROŻEK
(LUBLIN) I JÓZEF ŚLISZ (RZESZÓW).

Uczestnicy zjazdu zjednoczeniowego, podczas którego powołano NSZZ RI „Solidarność”. Poznań, 1981 r.
Ogólnopolski Zjazd Delegatów NSZZ Rolników Indywidualnych w Poznaniu w marcu 1981 r. (AIPN)

W PIERWSZYCH MIESIĄCACH 1981 R. ROLNICZE STRUKTURY ZWIĄZKOWE ISTNIAŁY W PONAD POŁOWIE GMIN W POLSCE.
W WOJEWÓDZTWACH: ELBLĄSKIM, KIELECKIM, KROŚNIEŃSKIM, RADOMSKIM, RZESZOWSKIM, WAŁBRZYSKIM, WŁOCŁAWSKIM
POWSTAŁY WE WSZYSTKICH GMINACH.

12 MAJA 1981 – REJESTRACJA NSZZ RI „SOLIDARNOŚĆ”

W marcu 1981 r. głównym ośrodkiem rolniczych protestów stała się Bydgoszcz. Podczas interwencji milicji pobito trzech działaczy związkowych. Doprowadziło to do ogólnopolskiego strajku ostrzegawczego i w efekcie podpisania porozumienia warszawskiego, które zapowiadało rejestrację NSZZ RI „Solidarność”, co nastąpiło 12 maja 1981 r. W Warszawie zebrało się ok. 20 tys. chłopów, którzy po Mszy św. w Katedrze św. Jana złożyli wieniec przy Grobie Nieznanego Żołnierza. Częstym motywem, do którego odwoływała się NSZZ RI „Solidarność” – licząca ok. 800 tys. członków – była tradycja insurekcji kościuszkowskiej z dewizą „Żywią i Bronią” umieszczaną w prasie i na związkowych sztandarach.

Tylne wyjście z gmachu Urzędu Wojewódzkiego: funkcjonariusze Milicji Obywatelskiej usuwają siłą działaczy „Solidarności” z sali obrad. Bydgoszcz, 19 marca 1981 r. (AIPN)

Budynek Wojewódzkiego Komitetu ZSL w Bydgoszczy podczas strajku okupacyjnego rolników indywidualnych, marzec 1981 r. (AIPN)

Rejestracja przez Sąd Najwyższy w Warszawie NSZZ RI „Solidarność”.
Przed gmachem sądu: Jan Kufaj przewodniczący NSZZ RI „Solidarność”, 12 maja 1981 r. (AIPN)

Manifestacja 12 maja 1981 r. w Warszawie, w dniu zarejestrowania przez Sąd Wojewódzki Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego RI „Solidarność”. (AIPN)

Grupa manifestantów na Starym Mieście w Warszawie w dniu rejestracji NSZZ RI „Solidarność”. Warszawa, 12 maja 1981 r. (AIPN)

KRYZYS BYDGOSKI W MARCU 1981 R. BYŁ NAJPOWAŻNIEJSZYM KONFLIKTEM NA LINII WŁADZA–SPOŁECZEŃSTWO W OKRESIE POPRZEDZAJĄCYM REJESTRACJĘ NSZZ RI „SOLIDARNOSC”.

RODZĄCY SIĘ NIEZALEŻNY RUCH ZWIĄZKOWY SPOTKAŁ SIĘ ZE WSPARCIEM KOŚCIOŁA NA CZELE Z PRYMASEM KARDYNAŁEM STEFANEM WYSZYŃSKIM.

NIEZALEŻNY SAMORZĄDNY ZWIĄZEK ZAWODOWY ROLNIKÓW INDYWIDUALNYCH „SOLIDARNOŚĆ” W 1981 R.
ZRZESZAŁ OK. 800 TYSIĘCY CZŁONKÓW.

GORĄCA WIEJSKA JESIEŃ'81

Związkowa jedność nie przetrwała jednak długo. Jeszcze przed rejestracją NSZZ RI „Solidarność” prymas Stefan Wyszyński wzywał: „Musicie się starać zespolic jak największą ilość ludności trudzącej się na roli, aby czynić ziemię poddaną – sobie, waszym rodzinom, Narodowi i Ojczyźnie. Tak, jak nieraz mówiłem z ambony – na przykładzie Drzymały i Reymontowskiego Boryny”. Wsi nie udało się zespolic w jednym związku. Latem 1981 r. zarejestrowano lokalne struktury m.in. „Solidarność Chłopską” i „Solidarność Wiejską”. Wewnętrzne spory dotknęły także NSZZ RI „Solidarność”. Chłopskie postulaty były niechętnie realizowane przez władze, dlatego powołana została Komisja ds. Przestrzegania Porozumień Rzeszowsko-Ustrzyckich na czele z Józefem Śliszem, a jesienią 1981 r. znów doszło do protestów. Domagano się m.in. „konstytucyjnego zagwarantowania nienaruszalności indywidualnej własności ziemi”. Wprowadzenie 13 grudnia 1981 r. stanu wojennego przerwało proces odnowy na wsi.

Ogólnopolski Komitet Strajkowy w Siedlcach podczas głosowania nad wyborem miejsca, gdzie miały odbywać się negocjacje z komisją rządową, 19 listopada 1981 r.
(Archiwum Państwowe w Siedlcach)

Rozmowy strajkujących przedstawicieli NSZZ RI „Solidarność” z władzami. Siedlce, 27 listopada 1981 r.
(Archiwum Państwowe w Siedlcach)

Napis „Solidarność” odkryty przez Służbę Więzienną w 2017 r. podczas remontu celi w Zakładzie Karnym w Łupkowie. Powstał w stanie wojennym, w czasie kiedy zakład ten pełnił funkcję ośrodka odosobnienia dla internowanych działaczy „Solidarność”. Jego autorem jest najprawdopodobniej Stanisław Simoni (1938-2008) – działacz „Solidarność” w Zakładzie Telemekhaniki Górniczej Elektrometal w Cieszynie. W 2018 r. napis ten został poddany zabiegowi transferu i konserwacji. Obecnie prezentowany jest w siedzibie Instytutu Pamięci Narodowej Oddział w Rzeszowie. (AIPN)

JESIENIĄ 1981 R. DZIAŁACZE ZWIĄZKOWI WALCZYLI O POPRAWĘ SYTUACJI NA WSI I W ROLNICTWIE, ORGANIZUJĄC LICZNE PROTESTY I STRAJKI W RÓŻNYCH WOJEWÓDZTWACH KRAJU. SZCZEGÓLNE ZNACZENIE MIAŁ OGÓLNOPOLSKI STRAJK CHŁOPSKI W SIEDLCACH.

PODCZAS STANU WOJENNEGO INTERNOWANYCH ZOSTAŁO OKOŁO 350 OSÓB ZAANGAŻOWANYCH W ROLNICZEJ „SOLIDARNOŚCI”.

Autorzy koncepcji wystawy: Adam Hlebowicz, dr Jarosław Szarek, dr Mateusz Szpytma
Koordynator ogólnopolski: dr Dariusz Iwaneczko (współpraca: Jakub Izdebski, dr Marcin Bukata)

Koncepcja graficzna wystawy: Paulina Żak

Recenzja merytoryczna: dr Katarzyna Maniewska, dr Jan Olaszek

Redakcja językowa: Małgorzata Kuźniar (Wydawnictwo Edytorial)

Tłumaczenie na język angielski: TEXTURA Jerzy Giebułtowski, Anna Brzostowska

Redakcja tłumaczenia: Andrew Pietrzak

Autor tekstów części ogólnopolskiej: dr Jarosław Szarek

Autorzy tekstów regionalnych: Karolina Dobek, Urszula Gierasimiuk (Polska północno-wschodnia); Krzysztof Drazba (Pomorze Gdańskie i Środkowe); Ryszard Mozgol (województwo śląskie); dr Michał Wenklar (Małopolska); Rafał Szewczyk (Polska środkowo-wschodnia); Katarzyna Helik, Magdalena Zapolska-Downar (Środkowa Polska); dr hab. Piotr Gołdyn, dr Przemysław Zwiernik (Polska zachodnia); dr Marcin Bukata, dr Jarosław Szarek (Polska południowo-wschodnia); Sebastian Kaniewski (Polska północno-zachodnia); dr Dariusz Gałaszewski (Mazowsze); Łukasz Sołtysik, Michał Surowiec (Dolny Śląsk i Śląsk Opolski); dr Katarzyna Maniewska (Kujawy i Pomorze); dr Marzena Grosicka (Polska południowa); Renata Gieszczyńska (Warmia i Mazury); Bogusław Bek (Ziemia Radomska).

Współpraca przy przygotowaniu planów regionalnych: dr Jarosław Schabieński (Polska północno-wschodnia); Artur Chomicz (Pomorze Gdańskie i Środkowe); Aleksandra Korol-Chudy (województwo śląskie); Agnieszka Masłowska (Małopolska); dr Małgorzata Choma-Jusińska (Polska środkowo-wschodnia); Piotr Orzechowski (Polska zachodnia); dr Dariusz Iwaneczko, Jakub Izdebski (Polska południowo-wschodnia); Edyta Krężolek (Polska południowa).

Skład graficzny części ogólnopolskiej: Paulina Żak

Skład graficzny części regionalnych: Katarzyna Kowalska

Eksponowane na wystawie fotografie i dokumenty pochodzą ze zbiorów: Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej, Archiwum Komisji Krajowej NSZZ „Solidarność”, Archiwum Państwowego w Lesznie, Archiwum Państwowego w Siedlcach, Archiwum Zgromadzenia Służebnic Najświętszego Serca Jezusowego w Krakowie, Bałtyckiej Biblioteki Cyfrowej, Fundacji Centrum Dokumentacji Czynu Niepodległościowego, Książnicy Pomorskiej, Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego, Ośrodka KARTA, PAP, Pomorskiej Biblioteki Cyfrowej, Zarządu Regionu NSZZ „Solidarność” w Rzeszowie, Zarządu Regionu Bydgoskiego NSZZ „Solidarność”, Związkowego Ośrodka Dokumentacji Zarządu Regionu Ziemi Łódzkiej NSZZ „Solidarność”;

Zbiorów prywatnych: Stanisława Baszczuka, Darii Bociek, Piotra Gołdyna, Igora Hałagidy, Mieczysława Kaczanowskiego, Andrzeja W. Kaczorowskiego, Tomasza Kalwata, Artura Kasprzykowskiego, Antoniego Klusika, Ewy Konkel, Antoniego Mleccki, Krzysztofa Osińskiego, Witolda Raka, Zdzisława Rozwałaka, Jana Rulewskiego, ks. Czesława Sadłowskiego, Jerzego Szepetowskiego, Eugeniusza Wilkowskiego, Wojciecha Winciorka, Stanisława Wyrembaka;

Publikacji: „Pomerania” 1981, nr 8; „Wiadomości Zachodnie” nr 42, 1980, s. 4–5; Małgorzata Choma-Jusińska, Marcin Krzysztofik, *Początki Niezależnego Ruchu Chłopskiego 1978–1980*, Lublin 2008

Autorzy fotografii archiwalnych prezentowanych na wystawie: Wojciech Ciesielski, Jacek Grabowski, Romana Kahl-Stachniewicz, Artur Kasprzykowski, Antoni Klusik, Tadeusz Korowaj, Leszek Łożyński, Jan Morek, Jerzy Patan, Lech Ścibor-Rylski, Aleksander Urbański, Leszek Walankiewicz, Janusz Witowicz.

